

***De veranderlijke katholieke
identiteit van Jong Nederland, in
de periode 1957-1987.***

Student: Nick Brabers
Studentnummer: S4239628
Scriptiebegeleider: Dr M.H.C.H. (Marij) Leenders
Inleverdatum: 15-06-15

Inhoudsopgave:

Inhoudsopgave	2
Status quaestionis/inleiding: de geest uit de fles?	3
Jong Nederland: voorgeschiedenis, ontstaan en katholieke basis	7
De veranderlijke katholieke identiteit op papier (1957-1987)	10
De veranderlijke katholieke identiteit in de praktijk (1957-1987)	15
De opmaak van de balans in 1987, welke katholieke identiteit had Jong Nederland?	20
Conclusie	21
Bibliografie	23

Jong Nederland: de geest uit de fles?

Met kerst 1973 trachtte een Jong Nederland afdeling in Herkenbosch een gespreksthema te organiseren omtrent minderheidsgroeperingen. Homoseksuele jongeren zouden in de opzet van het gespreksthema ook aan bod komen. Hoewel op lokaal niveau de complete organisatie in kannen en kruiken was, reageerde een kandidaat-voorzitter van Jong Nederland fel tegen deze opzet. Volgens de kandidaat-voorzitter zouden zijn kinderen nooit aan een dergelijke bijeenkomst deel mogen nemen. Hij poogde het thema te veranderen in 'naasteliefde', maar toen dit niet lukte, schakelde hij het pastoraal gezag in. Het pastoraal gezag had in navolging Jong Nederland de toegang tot het clubhuis ontzegd, waardoor de bijeenkomst van de baan was. In het *Limburgs Dagblad* werd flink uitgehaald. Volgens de schrijver "een typisch gevalletje autoritaire gezagshiërarchie, terwijl we de 'Roomsche Tijd' ontgroeid zijn?"¹

Juist het opgeworpen vraagteken na het woord 'ontgroeid' legt een historisch debat bloot. De jaren '60 van de twintigste eeuw worden in de historiografie immers frequent voorgesteld als revolutionair. Religiehistoricus Hugh McLeod benoemde de toegenomen welvaart als een van de katalysatoren die sociale veranderingen in gang zette.² Ook de Nederlandse historicus Hans Righart beschouwde verspreiding van welvaart als essentieel, maar voegde ook hernieuwde communicatie, mobiliteit en vrijetijdsbesteding toe aan het rijtje van factoren.³ Iedere wetenschapper hanteert zijn eigen veelzijdige pallet aan revolutionaire factoren voor de jaren '60. Dit brede scala aan factoren zorgde voor sociale verandering, waaronder modernisering en individualisering. Modernisering en individualisering resulteerden in secularisering en ontzuiling van de Nederlandse samenleving. De socioloog Kees Schuyt en de historicus Ed Taverne kwamen met een samenvattende metafoor: het landschap van kerken zou plaats moeten maken voor fabrieken, flats en hoge kantoorgebouwen.⁴ Ook de antropoloog Peter van Rooden beweerde dat de religieuze geschiedenis voorbij was na 1966. Het bleek een 'vreemd' sterven van het christendom, aldus Van Rooden.⁵

Kerkhistoricus Lodewijk Winkeler bekritiseerde de uitkomsten van Schuyt en Taverne. De rol van religie zou sinds de jaren '60 zo marginaal geworden zijn, dat het er sterk op leek dat Nederlanders niets van het onderwerp religie hoefde te weten.⁶ De laatste jaren bestaan er twijfels rondom het zwart-witbeeld omtrent religie in de jaren '60. Religie zou niet verdwenen zijn, maar aan verandering onderhevig. De overtuiging dat religie plotsklaps uit de maatschappij verdween, wordt heden ten dage door veel wetenschappers ontkracht.

Zo heerst er allerminst consensus over de ontzuiling van de Nederlandse maatschappij. Tussen de begrippen secularisering en ontzuiling bestaat een wezenlijk verschil. Volgens de sociaalgeograaf Pim Pennings heeft secularisering betrekking op het individuele gedrag, terwijl het proces van ontzuiling

¹ 'Voorlichting'. *Limburgs Dagblad*, 24 maart 1973, 38.

² Hugh McLeod, 'Why were the 1960s so religiously explosive?', *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 60:2 (2006), 109-130, alhier 110-122.

³ Hans Righart, *De eindeloze jaren zestig. Geschiedenis van een generatieconflict* (Amsterdam, 1995), 72.

⁴ Kees Schuyt en Ed Taverne, *1950. Welvaart in zwart-wit*. (Den Haag, 2000), 525.

⁵ Peter van Rooden, 'Oral History en het vreemde sterven van het Nederlandse Christendom', *BMGN* 119:4 (2004), 524-551, alhier 524-35.

⁶ Lodewijk Winkeler, 'Welvaart in zwart-wit: een paars boek', *Trajecta*, 10:4 (2001), 302-309, alhier 302-308.

gaat over organisaties en instellingen.⁷ Pennings nam als uitgangspunt dat Nederland in de jaren '60 volledig ontzuilde. Saillant voorbeeld is de Katholieke Volkspartij die eind jaren '60 grote electorale verliezen leed. Het waren niet louter politieke partijen die aan invloed moesten inleveren. Ook andere verzuilde organisatievormen zoals jeugdorganisaties, sportbonden en gezondheidsinstellingen ondervonden de gevolgen van de modernisering.⁸ In de katholieke zuil ging het proces van secularisering en ontzuiling het snelst. Socioloog Jan Thurlings beschreef de vermindering van het aantal katholieke organisaties. In de jaren '50 had geen katholiek ooit getwijfeld aan deelname in katholieke organisaties. Individualisering, in combinatie met interne strubbelingen leidden tot een vermindering van het aantal katholieke organisaties. Katholieken zagen veelal geen heil meer in participatie binnen een katholieke organisatie. Zoals Thurlings verwoordde: katholieken namen zowel geestelijk als praktisch afscheid van het kerkelijke instituut.⁹ De organisatie verloor veelal de katholieke identiteit.

De opvattingen van Thurlings werden afgezwakt door historicus Peter van Dam. Van Dam beweerde dat Thurlings slechts de nadruk zou hebben gelegd op wat verdwenen was.¹⁰ Dat de katholieke identiteit niet compleet verdwenen was, blijkt uit de herinneringscultuur die Jan Jacobs, Lodewijk Winkeler en Albert van der Zeijden bloot hebben gelegd.¹¹ Naast de fysiek tastbare plaatsen groeit de interesse voor katholieke rituelen, waaronder de communie en openluchtprocessies. Dat Nederland vóór de ontzuiling radicaal anders was dan Nederland na de ontzuiling is volgens Van Dam dan ook een farce.¹² Van Dam zet vraagtekens bij de gesuggereerde radicale breuk op het gebied van ontzuiling en secularisering. Volgens Van Dam vinden sociale veranderingen niet op korte termijn plaats, maar langzaam en gradueel. Continuïteit tussen heden en verleden zijn om deze reden essentieel.¹³

In plaats van typeringen als 'breuken' kunnen onderzoekers beter spreken in termen van langzame geloofsverandering, of geloofstransitie. Dit blijkt onder andere uit een studie van de sociologen Jan Willem Duyvendak en Menno Hurenkamp. Duyvendak beweerde dat ondanks de individualisering in de jaren '60, deelname in sociale gemeenschappen belangrijk bleef.¹⁴ Later lanceerde Duyvendak in samenwerking met Hurenkamp de termen 'lichte' en 'zware' gemeenschappen.¹⁵ In zware gemeenschappen wordt de identiteit van een individu geclaimd. In een lichte gemeenschap worden slechts enkele kenmerken gedeeld, ligt er een nadruk op keuzevrijheid en is er een geringe mate van exclusiviteit.¹⁶ De historicus James Kennedy gelooft ook niet in terminologieën als 'breuken'

⁷ Pim Pennings, *Verzuiling en ontzuiling: de lokale verschillen. Opbouw, instandhouding en neergang van plaatselijke zuilen in verschillende delen van Nederland na 1880* (Kampen 1991).

⁸ Schuyt en Taverne, *welvaart in zwart-wit*, 355.

⁹ Jan Thurlings, *De wankele zuil. Nederlandse katholieken tussen assimilatie en pluralisme* (Deventer, 1978), 133-181.

¹⁰ Peter van Dam, 'Een wankel vertoog. Over ontzuiling als karikatuur', *BMGN* 126:3 (2011), 52-77, alhier 57.

¹¹ Jan Jacobs, Lodewijk Winkeler, en Albert van der Zeijden (red.), *Aan plaatsen gehecht. Katholieke herinneringscultuur in Nederland*, (Nijmegen, 2012).

¹² Van Dam, 'Wankel vertoog', 53.

¹³ Ibidem, 55.

¹⁴ Jan Willem Duyvendak, *Een eensgezinde, vooruitstrevende natie. Over de mythe van 'de' individualisering en de toekomst van de sociologie* (Amsterdam, 2004).

¹⁵ Jan Willem Duyvendak, en Menno Hurenkamp, *Kiezen voor de kudde: Lichte gemeenschappen en de nieuwe meerderheid* (Amsterdam, 2004).

¹⁶ Van Dam, 'Wankel vertoog', 59.

wanneer het gaat om ontzuiling. Volgens Kennedy verdween de sterk afgebakende religieuze identiteit, maar bleef religie binnen organisaties veelal wel een rol spelen.¹⁷

In de jaren '70 leek een katholieke jeugdorganisatie als Jong Nederland nog altijd over een katholieke identiteit te beschikken, zo niet, daar in ieder geval mee te worstelen. In het kader van het seculariseringsdebat zijn katholieke jeugdorganisaties niet breed onderzocht. Ook over de transitie van de katholieke identiteit, binnen deze organisaties, bestaan geen studies. Om het seculariseringsdebat te verhelderen, vormt Jong Nederland een interessante casus. Uitgaande van continuïteit en langzame verandering is het interessant om de veranderlijke katholieke identiteit van Jong Nederland nader onder de loep te nemen. Ook grote processen in de jaren '60 en '70, waaronder het Vaticaans Concilie (1962-1965) en het Pastoraal Concilie (1966-1970), worden in dit onderzoek meegenomen. Concreet gesteld: in hoeverre veranderde de katholieke identiteit van Jong Nederland in de jaren '60, '70 en '80 door grote processen als het Tweede Vaticaans Concilie en het Nederlandse Pastoraal Concilie?

Om een antwoord op deze vraag te genereren, is onderzoek naar de wortels een noodzakelijk beginpunt. Kijkend naar de geschiedenis is Jong Nederland te definiëren als ambigu. Jong Nederland kent door de geschiedenis veel organisatorische verschijningsvormen waardoor er op institutioneel gebied niet over continuïteit gesproken kan worden. Zonder de voorgeschiedenis te behandelen, evenals de organisatorische verschijningsvormen, is de katholieke identiteit van Jong Nederland niet te vatten.

Vervolgens zal de veranderende katholieke identiteit van Jong Nederland onderzocht worden. Dit wordt onderzocht vanaf 1957, het jaar dat de fusie van het Jongensgilde met Jong Nederland organisatorisch zo goed als rond was. Het is essentieel dat de katholieke identiteit niet als een vaststaand begrip wordt gezien. De katholieke identiteit is een door de mens bedacht concept dat door de jaren heen steeds van invulling is veranderd. Om inzicht te krijgen in deze verandering wordt ingezoomd op de gebeurtenissen die grote invloed hadden op katholiek Nederland. Het Tweede Vaticaans Concilie en het Pastoraal Concilie van de Nederlandse Kerkprovincie vormen de sleutelgebeurtenissen in dit onderzoek.

Na een korte uiteenzetting over de toedracht en uitkomsten van het Tweede Vaticaans Concilie en het Pastoraal Concilie wordt gekeken hoe de katholieke identiteit van Jong Nederland door deze gebeurtenissen veranderde in de jaren '60 tot en met '80. De veranderde identiteit wordt onderzocht op papier en in de praktijk. Tot slot speelt het jaar 1987 een belangrijke rol. In dit jaar stond Jong Nederland met een rapport, opgemaakt door het Katholiek Pedagogisch Centrum, stil bij de katholieke identiteit. Aangezien Jong Nederland in 1993 uiteenviel, zal 1987 het eindpunt vormen van dit onderzoek.

Om de identiteit vast te stellen en eventuele transitie waar te nemen, wordt gebruik gemaakt van primair bronmateriaal. Specifiek gaat het om landelijke richtlijnen, rapporten, vergaderingen, discussienota's, archieven omtrent het katholiek jeugdwerk en leidersbladen zoals *Leidersblad* en *Idee*. Het gaat hier nadrukkelijk om selecties uit de belangrijke epochen, waaronder het Tweede Vaticaans Concilie en het Pastoraal Concilie. Louter voor de ontstaansgeschiedenis, de

¹⁷ Peter van Dam, James Kennedy, en Friso Wielenga (red.), *Achter de zuilen. Op zoek naar religie in naoorlogs Nederland* (Amsterdam, 2014), 11.

ontwikkelingen rond het Tweede Vaticaans Concilie en het Pastoraal Concilie zal secundaire literatuur geraadpleegd worden. Tevens worden interviews afgenomen met betrokkenen. De bevindingen uit de interviews zullen echter geen grote ruimte hebben in dit schriftelijke verhoog aangezien de ruimte dat niet toelaat.

Jong Nederland: voorgeschiedenis, ontstaan en katholieke basis

Korte voorgeschiedenis katholiek jeugdwerk

Aan het begin van de twintigste eeuw bestonden er vrijwel geen instellingen die zich bezighielden met katholiek jeugdwerk.¹⁸ Onder het gezag van de bisschoppen werden vanaf 1900 patronaten opgericht. Patronaten, verbonden aan een parochie, hadden als doel godsdienstige vorming bij jongeren te bewerkstelligen. Onderwijs werd door de patronaten gezien als het middel bij uitstek om jongeren katholiek te vormen. Na invoering van nieuwe onderwijswetten, waaronder de Wet op Nijverheidsonderwijs (1921), werd het zogenaamde derde milieu steeds essentiëler. Tijdens het Nederlands Pedagogisch Congres, gehouden in 1919, lanceerde de Nederlandse pedagoog Johannes Hermanus Gunning (1859-1951) het derde milieu met de volgende definitie: "het eigen milieu dat wij beheerschen en ten goede leiden".¹⁹ Naast het gezin als eerste milieu, onderwijs als tweede pedagogische milieu, diende de vrije tijd van het kind als derde milieu te worden gereguleerd.

Aangezien patronaten veelal streng via het katholieke onderwijsideaal werkten, moesten patronaten nu meer doen aan de vrijetijdsbesteding. Volgens de katholieke opvatting werd de geest van het kind juist gevormd in de vrije tijd en hier ook het meest bedreigd.²⁰ Desalniettemin bleven patronaten vasthouden aan het onderwijs. Pas in 1927 kwam er ruimte voor sport, spel, buitenleven en uniformen. Jeugdbewegingen als de Jonge Wacht, Kruisvaart en Katholieke Verkenner deden in de jaren '30 hun intreden om de jeugd op een katholieke wijze te vormen.

Hoewel de term 'jeugdbeweging' duidt op een autonome jeugd was dit geenszins het geval. Onder strikt gezag van de geestelijkheid werd gewerkt aan het herstel van Christus Koninkrijk op aarde.²¹ In de jeugdbewegingen van de jaren '30 werd de moderniteit draconisch verworpen. Individualisme, materialisme en de industriële samenleving werden als negatieve elementen beschouwd. Daarentegen werd die liefde voor natuur en tradities gepredikt, alcohol verboden en de gemeenschapszin nagestreefd.²²

Oprichting en ontwikkeling Jong Nederland

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd het Nederlandse verenigingsleven door de Duitsers ontbonden. Slechts werkgroepen van de Katholieke Actie hielden zich bezig met katholiek jeugdwerk. Op 6 december 1944, werd in Limburg door de diocesane leiding van de Katholieke Actie, Jong Nederland opgericht. Ondanks dat Nederland slechts deels bevrijd was, kroop de nieuwe katholieke jeugdbeweging uit haar schulp. Jong Nederland zou de opmaat vormen voor één naoorlogse katholieke jeugdbeweging. Vlak na de bevrijding kwamen de Nederlandse bisschoppen met een drietal besluiten waarvan het streven naar één katholieke jeugdbeweging het belangrijkste was.²³ Jong

¹⁸ Peter Selten, *Het apostolaat der jeugd. Katholieke jeugdbewegingen in Nederland 1900-1941* (1991, Nijmegen), 9.

¹⁹ Koen Pelleriaux (red.), *Beter samen? Denk- en doepistes voor een toegankelijk jeugdwerk in Vlaanderen, Brussel en Wallonië* (Leuven, 2005), 94.

²⁰ Selten, *Het apostolaat der jeugd*, 232.

²¹ Ibidem, 232.

²² Ibidem, 236.

²³ Jaques Dinjens, *Jong Nederland ontstaan en ontwikkeling van een jeugdbeweging* (Utrecht, 1981), 17.

Nederland gaf gehoor aan de oproep van het episcopaat en trad toe tot de Katholieke Jeugd Beweging (KJB).

In het jubileumboek *Jong Nederland 50 jaar vergroeid met Limburg* sprak Frans Wiertz (1942-), bisschop van Roermond, over een voortzetting op het gebied van gezonde ontspanning, eerlijke contacten en godsdienstige vorming.²⁴ Wie Jong Nederland sinds het begin in 1944 onder de loep neemt, vindt geen continuïteit, maar discontinuïteit. Discontinuïteit, zowel op organisatorisch vlak, methodisch vlak en op het gebied van de katholieke identiteit.

Na de toetreding van Jong Nederland tot de KJB werd al snel duidelijk dat een leven binnen de KJB niet mogelijk was in de ogen van Jong Nederland. Er waren te grote verschillen op gebied van visie, methodiek, verhouding tot de Katholieke Actie, waarde van sport et cetera.²⁵ Jong Nederland ging in Limburg zelfstandig verder. In de rest van Nederland bestonden steeds meer losse jeugdclubs die gingen zoeken naar samenwerking. In de jaren '50 zocht Jong Nederland samenwerking met het Jongensgilde. Het Jongensgilde was in 1949 ontstaan en had voornamelijk aanhang in Brabant, Haarlem en delen van Twente. Evenals Jong Nederland was het katholieke Jongensgilde opgericht om een middenweg te vormen tussen de losse jongensclubs en de streng gereguleerde katholieke verkenners. Hoewel de werkwijze per gilde verschillend was, bestond er een basisprogramma met vijf vormingsgebieden, namelijk: godsdienstige, culturele, sociale, nationale en lichamelijke vorming.²⁶ Het doel was de ontwikkeling van de Christus-Koning gedachte binnen het gilde die alle vooroorlogse jeugdbewegingen moest overstijgen.²⁷ Spoedig bleek dat Jong Nederland en het Jongensgilde veel gemeenschappelijke punten hadden, waardoor samenwerking mogelijk was.

In 1955 trad Jong Nederland wederom toe tot de KJB. In de KJB zou Jong Nederland de plek innemen die in andere bisdommen werd ingenomen door het Jongensgilde.²⁸ Jong Nederland ging al snel nauwer samenwerken met het Jongensgilde, al koos men voor de geleidelijke samenwerking.²⁹ In 1956 besloten Jong Nederland en het Jongensgilde definitief samen te gaan onder de naam Gilde-Jong Nederland. Om praktische redenen werd snel de naam Jong Nederland gehanteerd. Hoewel methodisch er nog geen geldende consensus bestond werd er in 1956 wel eenheid bereikt op het gebied van nationale leiding, één leidersblad, één kroonkursus voor leiding, één kaderschouw en één nationaal toernooi. Waar voorheen binnen Jong Nederland plaats was voor jongens in de leeftijd van twaalf tot en met zeventien jaar konden vanaf 1956 ook jongens vanaf zeven jaar terecht. Bij Jong Nederland was geen plaats voor meisjes. Meisjes vonden hun plaats bij het katholieke jeugdwerk bestemd voor vrouwen, zoals het Katholiek Meisjesgilde (KMG). In de loop van de jaren '60 zochten Jong Nederland en het KMG naar een nauwere samenwerking. In 1960 vond de oprichting plaats van de Federatie tussen het Katholiek Meisjes Jeugdwerk (KMJ) en de KJB.

Door voornamelijk onvrede van de Katholieke Verkenners werd de KJB in 1962 opgeheven. Jongensclubs, Verkenners en Jong Nederland gingen zelfstandig verder. De samenwerking met het KMJ ontwikkelde zich voort. Zo werd in 1964 het *Leidersblad* voor het eerst uitgegeven onder de

²⁴ Léon Hoenen en Leo Janissen, *Jong Nederland 50 jaar vergroeid met Limburg* (Nieuwstadt, 1995), 6.

²⁵ Dinjens, *Jong Nederland*, 26.

²⁶ *Leidersblad*, officiële uitgave voor de leidsters en leiders van de Katholieke Jeugdbeweging (oktober 1947), 179-181.

²⁷ Dinjens, *Jong Nederland*, 48.

²⁸ Ibidem, 42

²⁹ Ibidem, 42.

titel Idee. Nu namens het KMG, Jongensclubs, Meisjesclubs en Jong Nederland. De hoofdredacteur noemde het een verrassing voor velen.³⁰ Via de weg van het *Leidersblad* ontstonden contacten en de wil voor een verdere samenwerking. In 1970 ging het Katholiek Meisjesgilde samen met Jong Nederland onder de naam KMG/JN. Wederom werd in de loop der jaren de naam Jong Nederland aangenomen. In een klap kreeg Jong Nederland meer leden door de toestroom van meisjes. Al zou het duren tot 1984 dat gemengde groepen werden erkend. Ook landelijk groeide de organisatie. Zo traden in 1975 ook Oost (Utrecht, Gelderland, Overijssel, Groningen) en West (Noord- en Zuid-Holland) Nederland toe tot de landelijke organisatie van Jong Nederland. Ondanks de toestroom van leden bleef de doelgroep van Jong Nederland hetzelfde. Jong Nederland had vooral aanhang in de plattelandsgebieden en in de arbeiderswijken van grote steden. Jong Nederland zou in deze vorm blijven bestaan tot 1993. In 1993 ging Jong Nederland Limburg verder zonder Jong Nederland Landelijk.

De grof geschetste organisatorische veranderingen hierboven duiden eerder op breuken dan op continuïteit. Door de vele verschijningsvormen van Jong Nederland zijn landelijke richtlijnen met regelmaat veranderd. Ook de katholieke wereld, waar Jong Nederland zich in bevond, veranderde in de periode 1957-1987. Het Tweede Vaticaans Concilie en het Pastoraal Concilie zijn voorbeelden van een veranderende katholieke wereld waar Jong Nederland, vrijwillig of niet, in mee veranderde. In de volgende deelparagraaf zal de veranderlijke katholieke identiteit onderzocht worden aan de hand van landelijke richtlijnen voor Jong Nederland en de invloeden van het Tweede Vaticaans Concilie en het Nederlandse Pastoraal Concilie.

³⁰ *Idee*, blad voor de leiders en leidsters van Jong Nederland, Katholieke Jeugdclubs en het Katholieke Meisjesgilde (September, 1964), 3.

De veranderlijke katholieke identiteit op papier (1957-1987)

Alvorens opzoek te gaan naar de katholieke identiteit rest een complexe vraag. Wat wordt verstaan onder een katholieke identiteit? Een definitie van de katholieke identiteit is moeilijk te geven aangezien deze veranderlijk is. Tot 1987 heeft Jong Nederland nooit stilgestaan bij de precieze katholieke identiteit van de jeugdbeweging. In 1987 werd voor het eerst stilgestaan bij de katholieke identiteit middels het rapport *De identiteit van Jong Nederland*, opgemaakt door het Katholiek Pedagogisch Centrum in 1987.³¹ In dit rapport omschreef de onderzoekscommissie identiteit als: de brede identiteit waarbij de levensbeschouwelijke dimensie extra aandacht krijgt.³² Al met al een vage omschrijving, maar in een bijgesloten enquête werden kenmerken geconcretiseerd.

Enquêtedeelnemers kregen vragen voorgelegd die betrekking hadden op de katholiciteit op papier en in de praktijk. Onder de noemer 'praktijk' werd verstaan: activiteiten, vieringen, acties vanuit levensbeschouwelijke inspiratie, gesprekken over het geloof, aannamebeleid en kerkelijke invloed.³³ De criteria omtrent het vaststellen van een katholieke identiteit in 1987 zegt echter weinig over de katholieke identiteit in de jaren '50 of jaren '70. De katholieke identiteit is een concept dat constant aan verandering onderhevig is en steeds wordt voorzien van een andere invulling.

De katholieke identiteit van Jong Nederland op papier, in 1957 tot en met 1962

In 1956 besloten Jong Nederland en het Jongensgilde de handen ineen te slaan en verder te gaan als Gilde-Jong Nederland. In de jaren '50 van de twintigste eeuw had de katholieke kerk een stevige vinger in de pap bij de katholieke jeugdbewegingen. In *Sta Klaar* (1958), een boekje met landelijke richtlijnen voor Jong Nederland, werd godsdienstige vorming als essentieel ervaren. Heel het leven van Jong Nederland als katholieke jeugdbeweging zou gedragen moeten worden door een sfeer waarin het katholieke geloofsleven kon gedijen en in de jongens kon groeien.³⁴ Het katholieke geloofsleven zou vooral vanuit de jongeren moeten komen en niet worden opgedragen. Paradoxaal achtte de richtlijnen van *Sta Klaar* het terdege noodzakelijk om jongens met speciale activiteiten godsdienstig te beïnvloeden.³⁵

Op voorspraak van hoofdaalmoezenier Verhoeven (1909-1968) werden zaken als persoonlijk gebed, vrijwillig lidmaatschap van een congregatie en viering van het kerkelijk jaar aangemoedigd. In de richtlijnen resulteerde dit concreet in: gebed bij de opening en sluiting van iedere bijeenkomst, vieren van het kerkelijk jaar, viering van het patroonsfeest Sint-Maarten, prestatiekaarten met aandacht voor het godsdienstige zaken en het bijbrengen van christelijke normen en waarden.³⁶ Het feest van Sint-Maarten vormt een saillant voorbeeld van het katholiek bewustzijn. In 1956 had het Gilde-Jong Nederland een boekje geheel gewijd aan de verschillende manieren waarop deze katholieke heilige herdacht kon worden middels, spelen, liederen en verzen.³⁷ Net als in de jaren '30 bleef het belang van de gemeenschap een centraal punt, evenals aandacht voor de nationale tradities, heemkunde en middeleeuwse sages. Het gemeenschapsleven werd volgens de richtlijnen

³¹ Frans van de Poel, *De identiteit van Jong Nederland een diagnose* (Utrecht, 1987).

³² Van de Poel, *identiteit van Jong Nederland*, 1.

³³ Ibidem, 53.

³⁴ Stichting Jong Nederland, *Sta Klaar handleiding voor Jong Nederland* (Den Haag, 1958), 60.

³⁵ Stichting Jong Nederland, *Sta Klaar*, 61.

³⁶ Ibidem, 62.

³⁷ Katholieke Jeugdbeweging, *De Mantel van St. Maarten: Gilde-Jong Nederland* (Den Haag, 1956).

van *Sta Klaar* niet louter in de eigen groep bereikt. Om uit te groeien tot een echte katholieke Nederlander diende ook het kerkelijke en nationale leven te worden meegeleefd.³⁸

Het creëren van een sterke katholieke identiteit binnen Jong Nederland ging automatisch gepaard met invloed van het instituut kerk op de organisatie. Zo had iedere lokale afdeling naast een afdelingsleider ook een aalmoezenier aan het hoofd. Districten werden bestuurd door een districtscommissaris en een aalmoezeniercommissaris. Ook in het daaropvolgende diocesaan hoofdkwartier, nationaal hoofdkwartier en landelijk bestuur hadden aalmoezeniers als bestuurders melk in de pap te brokkelen.

De richtlijnen van *Sta klaar* vormden niet de enige voorschriften van een prominent aanwezige katholieke identiteit. Nadat Jong Nederland en het Jongensgilde in 1956 samengingen werd binnen een jaar een vernieuwde leiderscursus ontwikkeld. Deze zogenaamde krooncursus sprak duidelijke taal over de katholieke leider. Een leider moest de Christus-Koning ideologie volgen. Dit hield in dat de leider als een apostel het jeugdmilieu godsdienstig en zedig diende te beïnvloeden en zo kinderen erop moest attenderen dat ze Christus nodig hadden.³⁹ Actieve godsdienstige vorming uit de jaren '30, beter bekend als het Christus-Koning ideaal, werd doorgezet eind jaren '50 en begin jaren '60. Vanaf 1962 vonden er echter belangrijke ontwikkelingen plaats in de katholieke wereld die de katholieke identiteit van Jong Nederland deed veranderen.

Het Tweede Vaticaans Concilie, het Pastoraal Concilie en de veranderlijke katholieke identiteit op papier in de periode 1962-1970.

In 1959 riep paus Johannes XXIII (1881-1963) het Tweede Vaticaans Concilie uit. Volgens Johannes XXII had het oecumenische concilie twee doelen. Enerzijds het bevorderen van de spirituele levensvreugde van christenen en anderzijds gelovigen van verschillende gemeenschappen bij elkaar brengen in de zoektocht naar kerkelijke eenheid.⁴⁰ Bovendien trachtte Johannes XXIII de kerk aan te passen aan de moderne wereld, zonder afbreuk te doen aan de geloofsleer. Vaticanum I (1869-1870) was immers abrupt geëindigd na het uitbreken van de Frans-Duitse oorlog. Inmiddels hadden vernietigende oorlogen als de Eerste en Tweede Wereldoorlog de revue gepasseerd, massamedia hun intreden gedaan en had moderne technologie de wereld drastisch veranderd.

Vaticanum II borduurde niet alleen voort op Vaticanum I, maar ook op processen die zich in de twintigste eeuw voltrokken. Zo was er aan het begin van de twintigste eeuw een Liturgische Beweging ontstaan die kritiek had op de kerkelijke liturgie. Met het Concilie van Trente (1545-1563) was de Tridentijnse mis ingevoerd en veralgemeniseerd door paus Pius V (1504-1572). De Latijnse hoogmis en de passieve houding van kerkgangers schoot de Liturgische Beweging in het verkeerde keelgat. Onderzoek naar de vroege Middeleeuwen liet een kerk zien waar de mis actief werd meegevierd in de volkstaal, aldus de Liturgische Beweging.⁴¹

³⁸ Stichting Jong Nederland, *Sta Klaar*, 67.

³⁹ Katholiek Documentatie Centrum Nijmegen (KDC), *Archief Stichting Katholiek Jeugdwerk Noord-Brabant (KJWN)*, 630, Stukken betreffende de krooncursus van Jong Nederland, 1957.

⁴⁰ John O'Malley, *What happened at Vatican II* (Cambridge, 2010), 17.

⁴¹ Maurice van Siphout, *Scheiding van kerk en staat en de ontwikkeling van de kerk tot een zelfstandige geloofsgemeenschap. Studies over de rooms-katholieke kerk vanuit juridisch perspectief (1790-1965)* (Amsterdam, 2011), 8.

Na de oproep van Johannes XXIII volgde jaren van voorbereiding waar de Nederlandse kardinaal Bernardus Alfrink (1900-1987) een belangrijk aandeel had. Alfrink nam niet alleen deel aan de voorbereidingscommissies, maar stond ook bekend als woordvoerder van de internationale vernieuwingsbeweging.⁴² In 1962 ging het concilie van start. Paus Paulus VI (1897-1978), opvolger van de tijdens het concilie overleden Johannes XXIII, sloot het concilie in 1965. Diverse hervormingen werden aangenomen door het concilie. Liturgische vernieuwers kregen middels de constitutie *Sacrosanctum Concilium* (1963) hun zin. Door deze constitutie werden kerkgangers aangezet tot actieve deelname aan de hoogmis en niet veel later werd ook de volkstaal toegestaan. Behoudens een vernieuwende liturgie werd het principe van godsdienstvrijheid aangenomen, discriminatie afgezworen en kwamen er versterkte posities voor plaatselijke bisschoppen en leken.⁴³ Het Tweede Vaticaans Concilie zocht tevens toenadering bij protestantse kerken. Voortaan zag de kerk gelovigen en gedoopte protestanten als broeders van de kerk. In plaats van het streven naar bekering zocht de kerk voortaan naar de oecumene.⁴⁴ Tot slot riep de kerk burgers op om te gehoorzamen aan de seculiere staat. Vaderlandsliefde werd belangrijk geacht, maar dit mocht niet gepaard gaan met teveel chauvinisme aangezien het welzijn van de gehele mensheid van belang was.

Jong Nederland kwam in 1966, één jaar na sluiting van het Tweede Vaticaans Concilie, met nieuwe landelijke richtlijnen. Wat ten eerste opvalt aan deze richtlijnen is het feit dat Jong Nederland zich uitsprak tegen het derde milieu. Jong Nederland zag zich niet langer als een hulpinstituut bij de opvoeding.⁴⁵ Jong Nederland rekende af met het verleden waar het Christus onze Koning devies werd gevolgd.⁴⁶ Volgens de richtlijnen stelde Jong Nederland zich ten doel om een sfeer te scheppen waar jongens graag verbleven en hun leven vorm konden geven zoals zij dat wilden. Niet wat de leider graag zou willen stond voorop, maar wat de jongens zochten in dat deel van hun vrije tijd, dat zij, aan de jeugdbeweging gaven.⁴⁷ Is de katholieke identiteit plotsklaps verdwenen zoals de inleiding van de richtlijnen doet vermoeden? De katholieke identiteit was in ieder geval veranderd. Jong Nederland had onder invloed van progressieve geluiden een verschuiving gemaakt van het Christus-Koning ideaal naar het model waar de jeugd het vrije initiatief had. Hoewel de katholieke identiteit ten opzichte van de jaren '50 veranderd was, speelde het katholicisme nog altijd een rol

Volgens de schets werkte Jong Nederland nog altijd op drie terreinen: creativiteit, buitenleven en sport. Via deze terreinen die in elkaar overliepen, werd gewerkt aan de onderlinge menselijke verhoudingen. Om precies te zijn werd er gewerkt aan de relatie met leeftijdsgenoten, volwassenen en de relatie met God.⁴⁸ Nog altijd was de landelijke leiding van Jong Nederland overtuigd van godsdienstige vorming. Volgens de schets moesten jongeren op gezette tijden het geloof in God ervaren en beleven.⁴⁹

Godsdienstvorming geschiedde niet alleen via activiteiten die een leider bedacht. Nog altijd hadden clerici invloed binnen Jong Nederland. Hoewel er discussie bestond over het takenpakket van priesters was Jong Nederland ervan overtuigd dat het de medewerking van een priester niet wilde

⁴² Joris van Eijnatten en Fred van Lieburg, *Nederlandse Religiegeschiedenis* (Hilversum, 2006), 333.

⁴³ Van Stiphout, *Scheiding van kerk en staat*, 10.

⁴⁴ Ibidem, 9.

⁴⁵ Nationaal Bureau Jong Nederland, *Jong Nederland: schets van een methodiek* (Utrecht, 1966), 8.

⁴⁶ Nationaal Bureau Jong Nederland, *methodiek*, 9.

⁴⁷ Ibidem, 10.

⁴⁸ Ibidem, 21.

⁴⁹ Ibidem, 23.

missen.⁵⁰ De rol van een priester kon per afdeling verschillen, maar iedere priester had de taak een sfeer op te wekken waarin het geloofsleven van jongens kon groeien. Tevens diende de priester ervoor te zorgen dat binnen een afdeling christelijke normen en waarden golden, waaronder naastenliefde.

Na Vaticanum II bleef in Nederland de vernieuwingsdrang aanwezig. Om de vernieuwingsdrang in de hand te houden, werd het Pastoraal Concilie van de Nederlandse Kerkprovincie (1968-1970) bijeengeroepen door de Nederlandse bisschoppen. Progressieve katholieke intellectuelen hadden veel invloed op de thema's, waaronder het thema ruimte voor de jeugd. Nederlandse bisschoppen gingen opzoek naar hernieuwde gezagsstructuren en lieten veel toe. In 1966 verscheen *De nieuwe catechismus*. Deze geloofsverkondiging voor volwassenen was eigentijds en resulteerde in spanningen met conservatieve Nederlandse katholieken. Conservatieve krachten hadden een goede verstandhouding met Rome en gingen zich organiseren rond organisaties en bladen, zoals de *Confrontatie* (1964-1994). Tijdens het Pastoraal Concilie waren conservatieve Nederlandse katholieken ondervertegenwoordigd en was de toon overwegend progressief. Discussies over het celibaat, democratisering, macht van de paus en de seksuele moraal werden door de bisschoppen niet per definitie afgekapt. Zo kregen gehuwde Nederlandse priesters de mogelijkheden van de bisschoppen om te preken en pastoraal werk te verrichten. Conservatieve katholieken hadden het gehad met de tendensen van vernieuwing, medezeggenschap, medeverantwoordelijkheid en deden een beroep op Rome.

De paus had genoeg van de vernieuwingstendens in Nederland en begon in de jaren '70 aan de rem te trekken. In 1970 werd de conservatieve kapelaan Adriaan J. Simonis (1931-) tot bisschop van Rotterdam benoemd en in 1972 werd de conservatieve Joannes M. Gijsen (1932-2013) benoemd tot bisschop van Roermond. Paus Johannes Paulus II (1920-2005) ging door met het nemen van reactionaire maatregelen. In 1980 was de paus in eigen persoon aanwezig bij de Synode van Nederlandse bisschoppen in Rome waar de democratische cultuur van de Nederlandse kerk drastisch werd ingeperkt. Johannes Paulus II pakte door en benoemde Simonis in 1983 tot aartsbisschop. Daarnaast benoemde de paus conservatieve bisschoppen voor Den Bosch en Haarlem.

De veranderlijke katholieke identiteit op papier, in de periode 1970-1987

In 1973, drie jaar na het Pastoraal Concilie, kwam Jong Nederland wederom met nieuwe richtlijnen voor de jeugdbeweging. Uit een onderzoek van Jong Nederland, verschenen in 1972, bleek dat de helft van alle afdelingen nog altijd de beschikking had over een aalmoezenier.⁵¹ In 1973 was echter een belangrijk facet verdwenen dat in 1966 wel doorklonk. Waar Jong Nederland in 1966 een priester niet wilde missen, was deze eis inmiddels veelal verdwenen. Daarnaast stond in de richtlijnen dat een leider voorheen direct werkte aan de godsdienstige opvoeding, maar dat de leider in 1973 vooral open moest zijn.⁵² Het kwam erop neer dat een leider de relatie tussen kind en God niet in de weg staat, maar het ook niet actief vormgeeft. Jong Nederland beschreef in de richtlijnen het proces van vermaatschappelijking in het jeugdwerk. Vermaatschappelijking ging volgens Jong

⁵⁰ Ibidem, 53.

⁵¹ Nationaal Bureau Jong Nederland, *Jong Nederland: schets van een methodiek* (Utrecht, 1973), 74.

⁵² Nationaal Bureau Jong Nederland, *Schets*, 37.

Nederland gepaard met deconfessionalisering.⁵³ Jong Nederland trok meer naar de kant van het maatschappelijk jeugdwerk, mede omdat Jong Nederland was aangewezen op subsidies van de gemeenschap. Daarnaast ging Jong Nederland nadrukkelijker zoeken naar het terrein waar het moest functioneren. Dit terrein was volgens Jong Nederland de vrije tijd van jongeren en ideologische bijbedoelingen, die eerder een rol speelden, geraakten steeds vaker op de achtergrond. Gewoon omdat ideologische bijbedoelingen niet tot het wezen van jeugdwerk bleken te horen, aldus Jong Nederland.⁵⁴ In de jaren '80 zou de invulling van de katholieke identiteit verder veranderen, daarover meer in de laatste deelvraag.

Uit de richtlijnen van Jong Nederland in de periode 1956-1987 is gebleken dat de katholieke identiteit geregeld veranderde van inhoud. Eind jaren '50 was sprake van de Christus-Koning ideologie waar godsdienstvorming een belangrijke rol speelde. In de jaren '60, mede onder invloed van het progressieve Vaticanum II en het Pastoraal Concilie werd de keuzevrijheid van het kind belangrijker en de Christus-Koning ideologie afgeschaft. Jong Nederland wilde de samenwerking van priesters in de jaren '60 nog niet missen en bleef het belangrijk vinden dat kinderen werkten aan de relatie met God. Vanaf 1973 veranderde de katholieke identiteit van Jong Nederland wederom. Het jeugdwerk onderging vermaatschappelijking. Jong Nederland ervoer deconfessionalisering en wilde werken met de vrije keuze van het kind zonder ideologische bijbedoelingen. Zoals Jong Nederland het zegt in 1973: uitermate belangrijk is de jeugd te leren spelen, daaraan hoeft van buitenaf niets te worden toegevoegd.⁵⁵

⁵³ Ibidem, 76.

⁵⁴ Ibidem, 77.

⁵⁵ Ibidem, 83.

De veranderlijke katholieke identiteit in de praktijk (1957-1987)

Onder de noemer 'papier' heb ik reeds laten zien dat er een katholieke identiteit op papier aanwezig was, maar dat die identiteit door de jaren heen veranderde. Richtlijnen werden echter vanuit het landelijk bureau opgelegd. Daarbij gaf Jong Nederland in vergelijking met bijvoorbeeld de scouting niet veel richtlijnen op waardoor het redelijk vrij was. In deze paragraaf wordt afgestapt van de landelijke richtlijnen en wordt gekeken naar de praktijk. Naast discussienota's, evaluatiegesprekken en nota's van vergaderingen vormen het *Leidersblad* en *Idee* belangrijke bronnen over de veranderlijke katholieke identiteit in de praktijk.

De veranderlijke katholieke identiteit in praktijk, in de periode 1957-1962

Bij het samengaan van Jong Nederland en het Jongensgilde hoorde ook een nieuw blad. In de redactie, bestaande uit clerici en leken, werd besloten met regelmaat godsdienstige artikelen te publiceren.⁵⁶ In het *Leidersblad*, in de periode 1956-1962, werd er veel stilgestaan bij de godsdienstvorming van kinderen. In het artikel priester en leider werd in 1959 de rol van de aalmoezenier besproken binnen de jeugdbeweging. De aalmoezenier had godsdienstvorming binnen de jeugdbeweging als primaire taak en moest overal bijzijn.⁵⁷ Naast de belangrijke rol voor de aalmoezenier werd in het *Leidersblad* geregeld stilgestaan bij het katholiek zijn. Zo werden er handleidingen gegeven hoe met kinderen te bidden, werd aandacht besteed aan bedevaarten, heiligen, aartsengelen en hoogmissen.

Naast de godsdienstvorming werd ook met regelmaat gewaarschuwd voor de moderne wereld. Leiders van Jong Nederland werd de gevaren van radio en televisie uitgelegd. Kinderen dienden slechts met mate naar de televisie te kijken en naar de radio te luisteren aangezien dit kinderen negatief zou beïnvloeden. Televisie en radio behelsden de luidruchtigheid van de moderne wereld. Zwijgen is volgens het *Leidersblad* een religieus verschijnsel. Rust en stilte zijn belangrijk om eerbied jegens God te tonen.⁵⁸ Waarschuwingen voor de moderne wereld werden gestut door pauselijke encyclieken. In overeenstemming met met de richtlijnen bleek eind jaren '50 en begin jaren '60 ook in de praktijk het Christus-Koning devies uit de jaren '30 te worden gevolgd. Het geloof werd actief gebezigd, de gemeenschap bleef belangrijk en met regelmaat werd gewaarschuwd voor de moderniteit.

De veranderlijke katholieke identiteit in de praktijk, in de periode 1962-1970

Waar eind jaren '50 en in het begin van de jaren '60 sterk de nadruk werd gelegd op godsdienstige vorming, klonken vanaf 1962 progressievere geluiden door in het *Leidersblad*. In de zomer van 1962 werden door het *Leidersblad* richtlijnen voor de eucharistieviering op kamp uiteengezet. Naast praktische richtlijnen werd nadrukkelijk gesteld dat de mis op het kamp niet bijgewoond moest worden, maar meegevierd.⁵⁹ Het meevieren van de mis lag in het verlengde met de hervormingen die de Liturgische Beweging voorstelde bij het Tweede Vaticaans Concilie.

⁵⁶ KDC, *KJWN*, 1233, notulen van vergaderingen van het diocesaan bestuur van de NGB Den Bosch 1948-1960, 21 sept. 1960.

⁵⁷ *Leidersblad*, blad voor leiders van Jong Nederland, Jongensclubs en Patronaten (november, 1959), 22.

⁵⁸ *Leidersblad*, blad voor leiders (maart, 1962), 134.

⁵⁹ *Leidersblad*, blad voor leiders (juli-augustus, 1962), 201.

De opening van Vaticanum II werd in het *Leidersblad* enthousiast ontvangen. Het openingsgebed van de paus werd afgedrukt met de boodschap dat jeugdgroepen mee konden bidden gedurende het aantal weken dat het concilie plaats zou vinden⁶⁰ Het concilie duurde echter geen weken, maar een paar jaar. In februari 1963 meldde het *Leidersblad* dat wat de besluiten van het concilie ook zouden zijn, 'wij', volgens die besluiten zullen moeten leren leven.⁶¹ Welke ruimte het concilie zal bieden. Binnen die ruimte moest het katholieke jeugdwerk werken aan een jonge en aantrekkelijke kerk.⁶² In maart 1963 werd wederom in het *Leidersblad* verklaard dat aalmoezeniers en leiders voor de taak stonden de jeugd een godsdienstbeleving te geven die past bij ons tijdperk.⁶³ Een van de vele praktische mogelijkheden was door terug te grijpen op de preek en actuele gebeurtenissen die het kind raken toe te passen in gebeden.

Er zijn meer ontwikkelingen te traceren die erop wijzen dat Jong Nederland het Tweede Vaticaans Concilie met aandacht volgde. Oecumenische ontwikkelingen op het concilie jegens protestantse kerken en zusterkerken trokken ook bij Jong Nederland de aandacht. Het *Leidersblad* besteedde in mei 1963 voor het eerst aandacht aan het Oecumenisch Jongerencongres in 1963.⁶⁴ In januari 1964 werd er wederom aandacht besteed aan het Oecumenisch Jongerencongres. Met klem werd door het *Leidersblad* benadrukt dat het hier ging om het sociaal tot elkander te komen en niet theologisch gezien. Zo kon een katholieke jongen sociaal omgaan met een protestants meisje, maar een gemengd huwelijk zou een goed huwelijk nog altijd in de weg staan.⁶⁵

Aandacht voor oecumenische bijeenkomsten en internationale bidweken voor eenheid waren onherroepelijk resultaten van Vaticanum II. Ondanks dat geluiden van Vaticanum II doorklonken in het *Leidersblad* is er ook een andere tendens te bespeuren. In het *Leidersblad* ging Jong Nederland steeds frequenter stilstaan bij welk element de boventoon moest voeren: spelen of bidden? In mei 1963 werd door het *Leidersblad* opgemerkt dat religiositeit expliciet aanbod mocht komen, maar religie niet binnengesmokkeld mocht worden in het spel.⁶⁶ In de daaropvolgende jaren zette het *Leidersblad* steeds vaker vraagtekens bij het katholieke zijn van het jeugdwerk. In *Idee* (voorheen *Leidersblad*) werd steeds vaker ervaren dat jeugdwerk de burgermaatschappij aanging.⁶⁷ Behoudens de liturgie, meer vrijheid en oecumenische samenwerking kregen uitkomsten van het concilie in *Idee* niet veel ruimte.

De vrije wil van jongeren werd door Vaticanum II steeds belangrijker. Een priester op kamp kon bijvoorbeeld zinvol zijn, maar was allerminst een eis.⁶⁸ Bij aandacht voor paasvieringen werd geredeneerd dat dit religieus kon, maar de groep kinderen moest er wel behoefte aan hebben.⁶⁹ In mei 1967 merkte *Idee* op dat er steeds meer vraagtekens werden gezet bij godsdienstige gebruiken en tradities. Makers van *Idee* signaleerden dat de persoonlijke houding ten opzichte van Christus

⁶⁰ *Leidersblad*, blad voor leiders (oktober, 1962), 22.

⁶¹ *Leidersblad*, blad voor leiders (februari, 1963), 101.

⁶² Ibidem, 101.

⁶³ *Leidersblad*, blad voor leiders (maart, 1963), 129.

⁶⁴ *Leidersblad*, blad voor leiders (mei, 1963), 161.

⁶⁵ *Leidersblad*, blad voor leiders (januari 1964), 84.

⁶⁶ *Leidersblad*, blad voor leiders (mei, 1963), 172.

⁶⁷ *Idee*, blad voor de leiders en leidsters van Jong Nederland, Katholieke Jeugdclubs en het Katholieke Meisjesgilde (oktober 1964), 35.

⁶⁸ *Idee*, blad voor leiders en leidsters (juli-augustus 1965), 255.

⁶⁹ *Idee*, blad voor leiders en leidsters (maart 1966), 147.

belangrijk werd.⁷⁰ Bovendien leken afdelingen van Jong Nederland door het jaar heen weinig aandacht aan religie te besteden, louter met zomerkamp was er plaats voor een eigentijdse mis.

Katholieke identiteit in de periode 1970-1987

Door toedoen van het Tweede Vaticaans Concilie en het Pastoraal Concilie stonden de jaren '60 voor veel katholieken bekend als hervormingsgezind en progressief. Progressieve opvattingen drongen ook door binnen Jong Nederland. Waar Jong Nederland eind jaren '50 en begin jaren '60 in het *Leidersblad* veel waarde hechtte aan religieuze vorming, was dit in 1967 van de baan. In het midden van de jaren '60 werd door het *Leidersblad* stilgestaan bij een aantal uitkomsten van het Tweede Vaticaans Concilie, maar in 1967 verdween haast iedere katholieke uiting in het blad. Vanaf 1967 werd *Idee* voornamelijk gevuld met spelinzichten en ontwikkelingen op pedagogisch vlak. Slechts ten aanzien van de Fédération Internationale des Mouvements Catholiques d'Action Paroissale (FIMCAP) werd aandacht besteed. Jong Nederland was in de jaren '60 lid geworden van deze internationale katholieke federatie van jeugdbewegingen. Jong Nederland nam internationaal geregeld deel aan zogenaamde Euroforums. Binnen dit forum dacht Jong Nederland in 1970 na over een vernieuwde kerk die open moest staan voor de dialoog en oecumene met andere christenen.⁷¹ Behoudens de internationale bijeenkomsten werd er door *Idee* geen noemenswaardige aandacht besteed aan het katholiek zijn.

Ook bij landelijke vergaderingen, districtsvergaderingen, evaluatiegesprekken en discussienota's was een veranderende katholieke identiteit waarneembaar. In 1970 merkte het landelijk bestuur van Jong Nederland op dat deconfessionalisering in de lijn der verwachtingen lag en het nationaal bureau zich hier verder niet mee bemoeide.⁷² Tijdens een studiedag voor districtsbesturen in 1971 over de eigenheid van Jong Nederland werd zelfs opgemerkt dat alles mocht verdwijnen om up tot date te blijven.⁷³ Ook in de evaluatiegesprekken over de introductiecurssussen voor leiders is een veelzeggende verandering te duiden. Tijdens de introductiecurssussen in 1973 namen deelnemers op zondag deel aan een eigentijdse mis. Deze missen waren veelal in het Nederlands, Engels en samengesteld door leken.⁷⁴ Uit evaluatiegesprekken in 1973 werd het bijwonen van de eigentijdse mis ter discussie gesteld. Een respondent meldde: "De misvieringen van pater Pauwels zeggen niet veel, maar ze zijn allen lekker kort."⁷⁵ In 1974 werd dan ook besloten om eucharistievieringen uit de inleidende leiderscurssussen te schrappen. Wederom was de katholieke identiteit van Jong Nederland veranderd. In de jaren '80 stond Jong Nederland specifiek stil bij de katholieke identiteit die wederom veranderd was. Resultaten van de identiteit worden in het laatste hoofdstuk uiteengezet.

Wanneer de praktijk in ogenschouw genomen wordt, was godsdienstige vorming voor Jong Nederland belangrijk aan het eind van de jaren '50 en begin jaren '60. Er werden richtlijnen gegeven voor missen, hoe te bidden en de priester binnen de jeugdbeweging werd als essentieel beschouwd.

⁷⁰ *Idee*, blad voor leiders en leidsters (mei 1967), 122.

⁷¹ *Idee*, blad voor leiders en leidsters (augustus 1970), 157.

⁷² KDC, *KJWN*, 1453, Verslagen van vergaderingen van Jong Nederland, vanaf 1970 Jong Nederland / Katholiek Meisjes Gilde in Noord-Brabant 1968-1970, 17 dec. 1970.

⁷³ KDC, *KJWN*, 1233, notulen van vergaderingen van het diocesaan bestuur van de NGB Den Bosch 1948-1960, 25 okt. 1971.

⁷⁴ KDC, *KJWN*, 1488, Stukken betreffende inleidings- en introductiecurssussen voor nieuwe leid(st)ers bij Jong Nederland in de provincie Noord-Brabant 1973-1974, 28 okt. 1973.

⁷⁵ *Ibidem*, 1488, 28 okt. 1973.

Met regelmaat werd zelfs gewaarschuwd voor de moderne wereld. In het midden van de jaren '60 heerste een enthousiasme voor de uitkomsten van het Tweede Vaticaans Concilie. Jong Nederland ging zich meer bezighouden met de oecumene en kinderen werden katholiek 'opgevoed' met een moderne liturgie. Na Vaticanum II verdween de godsdienstige vorming uit de leidersbladen. Uitkomsten van het Pastoraal Concilie zijn niet direct terug te vinden in de leidersbladen, maar het lijkt waarschijnlijk dat de vernieuwingstendens invloed heeft gehad op de veranderde katholieke identiteit. Uit afgenomen interviews bleek dat niet alleen Jong Nederland in de jaren '70 afstand begon te nemen van het instituut kerk, maar dat de kerk dit ook deed. Zo besloot bisschop Gijsen dat priesters de eucharistie niet meer mochten vieren buiten de kerk. Wim Daniëls, voorzitter van Jong Nederland Limburg in de periode 1986-1994, verklaarde dat in veel gevallen een mis op kamp niet meer mogelijk was en clerici Jong Nederland de rug toekeerden. Ondanks dat het instituut kerk minder belangrijk werd groeide wel de interesse in de persoonlijke geloofsovertuiging.

De opmaak van de balans in 1987, welke katholieke identiteit had Jong Nederland?

In richtlijnen van Jong Nederland uit de jaren '70 kwam, zoals reeds vermeld, steeds vaker het besef dat jeugdwerk een proces van vermaatschappelijking doormaakte. Vermaatschappelijking en deconfessionalisering gingen hand in hand waardoor religieuze motieven steeds verder op de achtergrond raakte. Katholiciteit bleef in de schetsen een rol spelen, maar iedere afdeling kende zijn eigen situatie. Naargelang de jaren '80 vorderde, ontstond bij Jong Nederland de behoefte om de katholieke identiteit te meten. In hoeverre was Jong Nederland nog als katholiek te bestempelen? Het landelijk bestuur van Jong Nederland gaf het Katholiek Pedagogisch Centrum de opdracht om het hier reeds eerder vermeldde rapport te maken.

Het onderzoek werd verricht middels een enquête, verstuurd naar willekeurige Jong Nederland afdelingen in het gehele land. Onder de thematiek visies, werd aandacht besteed aan de katholieke identiteit. De vraag aan enquêtedeelnemers luidde concreet: Jong Nederland is vanouds een katholieke club. Speelt die katholiciteit een rol op papier en in de praktijk? Na deze vraag passeerden deelvragen de revue, waaronder: Ben je daar gelukkig mee? Hebben jullie een aalmoezenier? Wat doet die? Herinner je je iets over identiteit in de leiderscursussen?⁷⁶

Uitkomsten van het rapport boden een aantal interessante conclusies. Vooral onder bestuurders en beroepskrachten klonken negatieve kretologieën, waaronder: 'gepasseerd station', 'zelf los van de kerk', 'ik weet niet wat het betekent' en 'betekent weinig tot niets'.⁷⁷ Vrijwilligers klonken minder negatief, maar ook hier gingen deze stemmen op. Qua aannamebeleid was iedereen het eens. Niet-katholieke kinderen waren welkom bij Jong Nederland, al vond één leider dat je eigenlijk niet-katholieken consequent moest weigeren.⁷⁸ Wanneer expliciet naar de invulling van de katholieke identiteit werd gevraagd, kwamen de volgende facetten bovendrijven: eucharistieviering op weekend, kamp of bij cursussen, bidden voor en na tafel, een enkele maal een dagopening of –sluiting.⁷⁹ Katholiciteit werd door de leiders en bestuursleden vooral gekoppeld aan gebed en liturgie. De invulling van gebed en liturgie liep sterk uiteen. Ettelijke afdelingen namen een kapeltent mee op kamp, een eucharistieviering werd door leden in elkaar gezet, het bezoeken van een mis bij de parochie en vieringen met zang, gebed, lezing en bezinning.⁸⁰ Op sommige plaatsen werd de avond voor het kamp in het bijzijn van de ouders een eucharistieviering gevierd. Tijdens leiderscursussen en kaderschouw vonden ook eucharistievieringen plaats, maar uit de enquête bleek dat dit door leiders vaak niet werd gewaardeerd. Daar doken wederom klanken op als: 'geforceerd', 'zoetsappig', of een 'aanfluiting'.⁸¹ Naast de eucharistieviering bleek in cursussen de katholieke identiteit nauwelijks ter sprake te komen.

Was Jong Nederland in 1987 katholiek of niet? Het KPC signaleerde in het rapport een desinteresse in de strakke kerkhiërarchie, gehoorzaamheid en de vaststaande leer.⁸² Leiders die vasthielden aan

⁷⁶ Van de Poel, *identiteit van Jong Nederland*, 53.

⁷⁷ Ibidem, 38.

⁷⁸ Ibidem, 38.

⁷⁹ Ibidem, 38.

⁸⁰ Ibidem, 38.

⁸¹ Ibidem, 38.

⁸² Ibidem, 39.

gebed, liturgie en religieuze beleving daalden numeriek. Daarentegen groeide onder de leiders wel de belangstelling voor naastenliefde, duidelijke normen en waarden en de bezinning op het dieper leven.⁸³ De conclusie van het rapport luidde uiteindelijk dat een leider op veel manieren katholiek kon zijn.

Het rapport meldde verder dat er een discrepantie bestond tussen theorie en praktijk. Iedere afdeling vulde op een eigen manier, of niet, de katholieke identiteit in. Het rapport meldde ook een andere wetenswaardige deelconclusie. Enquête deelnemers ervoeren een groot gat tussen wat afdelingen deden en wat er speelde op landelijk niveau. De basisfilosofie van Jong Nederland was voor veel betrokkenen geen leidraad in de praktijk. Naast pedagogische visies, mens- en maatschappijvisies werden ook levensbeschouwelijke visies naar eigen overtuiging ingevuld.⁸⁴ Sommige afdelingen leken zich helemaal niets aan te trekken van enig centraal orgaan. Frequent behielden afdelingen hun oude identiteit (veel jongensclubs hadden zich later aangesloten bij Jong Nederland) en verklaarden Jong Nederland uitsluitend te gebruiken ter subsidiewinning, voor het verkrijgen van materialen of de positieve naam van Jong Nederland.⁸⁵ De katholieke identiteit en hoe deze werd ingevuld verschilt door de jaren heen per afdeling. Deze conclusie wordt ook gedeeld door Wim Daniëls. Volgens Daniëls werd er landelijk nauwelijks tot niet stilgestaan bij de katholieke identiteit. Het was aan de afdeling hoe invulling werd gegeven aan deze identiteit.

Van een katholieke identiteit zoals die in de jaren '50 bestond was geen sprake meer. In de jaren '80 was de katholieke identiteit verdwenen of dusdanig getransformeerd dat leiders zich louter bezighielden met eigentijdse christelijke normen en waarden. Het rapport, verschenen eind jaren '80, was het laatste officiële verslag over een katholieke identiteit. Dit wil echter niet zeggen dat een katholieke identiteit compleet verdween. Zo bestaan er nu nog luttele Jong-Nederland afdelingen die in beperkte mate invulling geven aan hun katholieke identiteit. Het Jong Nederland Albert Schweitser Gilde uit Tilburg neemt bijvoorbeeld nog altijd een Mariabeeld mee op kamp en besteedt aandacht aan de patroonheilige Sint-Maarten. Ook in Zuid-Limburg zijn afdelingen bekend die participeren in processies. Deze twee voorbeelden snijden echter geen hout wanneer er wordt gesproken over de algehele katholieke identiteit.

⁸³ Ibidem, 39.

⁸⁴ Ibidem, 26.

⁸⁵ Ibidem, 4.

Conclusie: in hoeverre veranderde de katholieke identiteit van Jong Nederland in de jaren '60, '70 en '80 door grote processen als het Tweede Vaticaans Concilie en het Nederlandse Pastoraal Concilie?

Vanuit het seculariseringsdebat is in dit onderzoek gekeken naar de katholieke identiteit van Jong Nederland. In de historiografie werd veelal gesproken over radicale breuken wanneer het gaat over de jaren '60. Nederland zou in de jaren '60 in rap tempo ontzuild zijn. Heden ten dage plaatsen historici, waaronder Peter van Dam, vraagtekens bij de radicale breuken. Het christendom stierf niet uit in de jaren '60 en '70, maar was aan constante verandering onderhevig. Aan de hand van deze opvatting is de katholieke identiteit van Jong Nederland bekeken, in de periode 1957-1987. Het is hierbij essentieel dat de katholieke identiteit als een veranderlijk concept wordt beschouwd dat door de jaren heen steeds van invulling veranderde. Jong Nederland veranderde mee in een veranderende katholieke wereld. De veranderlijke katholieke identiteit van Jong Nederland is om deze reden onderzocht aan de hand van grote gebeurtenissen, waaronder het Tweede Vaticaans Concilie en het Pastoraal Concilie.

Eind jaren '50 en begin jaren '60 gold binnen Jong Nederland het Christus-Koning ideaal. Voortbordurend op de jaren '30 werd actieve godsdienstvorming geïntegreerd binnen de jeugdbeweging, hechtte Jong Nederland waarde aan de gemeenschap, waarschuwde voor de moderniteit en achtte christelijke normen en waarden van wezenlijk belang. Midden jaren '60 werd het Tweede Vaticaans Concilie door Jong Nederland met enthousiasme ontvangen. Uitkomsten van Vaticanum II, waaronder de oecumenische gedachte, nieuwe vormen van liturgie, eigen verantwoordelijkheid en keuzevrijheid werden door Jong Nederland omarmd.

Gesteund door de vernieuwingstendenzen van het Tweede Vaticaans Concilie probeerde Jong Nederland het jeugdwerk aan te passen aan de eigen tijd. In 1966 werd door Jong Nederland gesteld dat de keuzevrijheid van het kind erg belangrijk was, maar godsdienst en het instituut kerk bleven voor Jong Nederland tevens van belang. De vernieuwingsdrang om de katholieke kerk te hervormen bleef na Vaticanum II aanwezig in Nederland. Nederlandse bisschoppen riepen het Pastoraal Concilie uit waar progressieve katholieke intellectuelen hun stempel drukten. De paus was de hervormingsdrang in Nederland zat en nam reactionaire maatregelen. Waar de invloed van het Tweede Vaticaans Concilie groot was op Jong Nederland is de rol van het Pastoraal Concilie moeilijker te plaatsen. In discussienota's en leidersbladen werden uitkomsten en discussiepunten van het concilie niet besproken. Na 1967 verdwenen katholieke uitingen zelfs uit het *Leidersblad*.

Vanaf de jaren '70 werd duidelijk dat Jong Nederland koos voor verschuiving richting de vermaatschappelijking van het jeugdwerk. Ideologische bijbedoelingen mochten de kinderen niet langer in de weg staan. Jong Nederland ging steeds meer afstand doen van het instituut kerk, maar de persoonlijke band met godsdienst werd als belangrijker ervaren. Na de reactionaire maatregelen van de paus in de jaren '70, waaronder conservatieve bisschopsaanstellingen, nam ook de kerk meer afstand van Jong Nederland. Zo verbood bisschop Gijsen in Limburg de hoogmis buiten de kerk waardoor veel clerici Jong Nederland verlieten. In 1987 stond Jong Nederland nog één keer stil bij de katholieke identiteit. Voor veel leiders was de katholieke identiteit een gepasseerd station. Althans, de identiteit die in een adem genoemd werd met kerkelijke hiërarchie en liturgie. De geloofsopvatting van de jaren '70 bleek echter gecontinueerd. Veel leiders zagen zich als christen, buiten de traditionele katholieke tradities en gaven persoonlijk vorm aan het katholieke 'zijn'.

Kortom, de katholieke identiteit is in de periode 1957-1987 veelvuldig veranderd. Vanuit het Christus-Koning ideaal verschoof de focus in de jaren '60 naar een vrijer jeugdwerk. Essentieel was het Tweede Vaticaans Concilie waar de eigen verantwoordelijkheid vergroot werd. In een progressiever katholiek klimaat, mede gecreëerd door het Pastoraal Concilie, liet Jong Nederland in de jaren '70 de band met de kerk langzaam los en werd de focus gelegd op het volledig vrije jeugdwerk. De katholieke identiteit verdween echter niet. Hoewel Jong Nederland zich los maakte van het kerkelijk instituut bleef de persoonlijke geloofsopvatting belangrijk en waren veel leiders in 1987 op hun 'eigen' manier katholiek.

Bibliografie

Primair bronmateriaal

- Katholieke Jeugdbeweging, *De mantel van St Maarten* (Den Haag, 1956).
- Nationaal Bureau Jong Nederland, *Jong Nederland: schets van een methodiek* (Utrecht, 1966).
- Nationaal Bureau Jong Nederland, *Jong Nederland: schets van een methodiek* (Utrecht, 1973).
- Poel, Frans van de, *De identiteit van Jong Nederland: een diagnose* (Utrecht, 1987).
- Stichting Jong Nederland, *Sta Klaar. Handleiding voor Jong Nederland* (Den Haag, 1958).

Archieven

- Katholiek Documentatie Centrum, Nijmegen
- Archief van de Stichting Katholiek Jeugdwerk Noord-Brabant

Periodieken

- Idee*, blad voor de leiders en leidsters van Jong Nederland, Katholieke Jeugdclubs en het Katholieke Meisjesgilde, 1964-1989.
- Leidersblad*, blad voor leiders van Jong Nederland, Jongensclubs en Patronaten, 1949-1964.
- Leidersblad*, officiële uitgave voor de leidsters en leiders van de Katholieke Jeugdbeweging, 1947-1949
- Lichtboei*, leidersblad voor de Katholieke Jeugdbeweging Jong Nederland, 1946-1955.

Literatuur

- Dam, Peter van, 'Een wankel vertoog. Over ontzuiling als karikatuur', *BMGN* 126:3 (2011), 52-77.
- Dam, Peter van, James Kennedy en Friso Wielenga (red.), *Achter de zuilen. Op zoek naar religie in naoorlogs Nederland* (Amsterdam, 2014).
- Dinjens, Jaques, *Jong Nederland ontstaan en ontwikkeling van een jeugdbeweging* (Utrecht, 1981).
- Duyvendak, Jan Willem, *Een eensgezinde, vooruitstrevende natie. Over de mythe van 'de' individualisering en de toekomst van de sociologie* (Amsterdam 2004).
- Duyvendak, Jan Willem, en Menno Hurenkamp, *Kiezen voor de kudde: Lichte gemeenschappen en de nieuwe meerderheid* (Amsterdam, 2004).
- Eijnatten, Joris van, en Fred van Lieburg, *Nederlandse Religiegeschiedenis* (Hilversum, 2006).
- Hoenen, Léon, en Leo Janissen, *Jong Nederland 50 jaar vergroeid met Limburg* (Nieuwstadt, 1995).
- Jakobs, Jan, Lodewijk Winkeler, en Albert van der Zeijden (red.), *Aan plaatsen gehecht. Katholieke herinneringscultuur in Nederland*, (Nijmegen, 2012).
- McLeod, Hugh, 'Why were the 1960s so religiously explosive?', *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 60:2 (2006), 109-130.

O'Malley, John, *What happened at Vatican II* (Cambridge, 2010).

Pelleriaux, Koen, (red.), *Beter samen? Denk- en doepistes voor een toegankelijk jeugdwerk in Vlaanderen, Brussel en Wallonië* (Leuven, 2005).

Pennings, Pim, *Verzuiling en ontzuiling: de lokale verschillen. Opbouw, instandhouding en neergang van plaatselijke zuilen in verschillende delen van Nederland na 1880* (Kampen 1991).

Righart, Hans, *De eindeloze jaren zestig. Geschiedenis van een generatieconflict* (Amsterdam, 1995).

Rooden, Peter van , 'Oral History en het vreemde sterven van het Nederlandse Christendom', *BMGN* 119:4 (2004), 524-551.

Schuyt, Kees, en Ed Taverne, *1950. Welvaart in zwart-wit*. (Den Haag, 2000).

Selten, Peter, *Het apostolaat der jeugd. Katholieke jeugdbewegingen in Nederland 1900-1941* (1991, Nijmegen).

Stiphout, Maurice van, *Scheiding van kerk en staat en de ontwikkeling van de kerk tot een zelfstandige geloofsgemeenschap. Studies over de rooms-katholieke kerk vanuit juridisch perspectief (1790-1965)* (Amsterdam, 2011).

Thurlings, Jan, *De wankelende zuil. Nederlandse katholieken tussen assimilatie en pluralisme* (Deventer, 1978).

Winkeler, Lodewijk, 'Welvaart in zwart-wit: een paars boek', *Trajecta*, 10:4(2001), 302-309.

'Voorlichting', *Limburgs Dagblad*, (24 maart 1973), 38.